

מגן אברהם

א

בזמן ירחיו רבנו המו"ז והש"ך, באותו זמן עלה עוד כוכב אחד בימי ארץ פרוסיה, הוא רבנו אברהם גומבינר, אשר היה בדומו להם בחריפות ובקיאיות ובעניני הוראה, איש נחבא אל הכלים. כאותה התמוסה היה הזרם חזק ללמוד ולהתעמט בעניני הוראה בדברי הפוסקים. ואמנם העלו שנינים יקרים לברר וללבן דברי הלכה ולסול מסילה לפני יודעי תורה.

רבי אברהם אבלי בן הרב ר' חיים הלוי⁽¹⁾ נולד בעיר גומבין, שהיתה אז תחת ממשלת פרוסיה, בשנת שצ"ה לאלף הששי ונקרא שמו גומבינר, על שם עירו. הוא נתקבל בימי פעומו לראש ישיבה ולדיין בבית דינו של הגאון המפורסם רבי ישראל שפירא בעיר קאליש, שהוא כמדינת פולין⁽²⁾ ושם הרביץ תורה לתלמידים רבים, כי כן היה דרך הרבנים אז ללמוד וללמד, וזאת היתה גם הסבה שעלו מעלה מעלה בלמוד התורה, ע"י החרוד והפולסול עם התלמידים. ועליהם נאמר מתלמידי יותר מכלם. התלמידים ראו כרכה בלמודם אצל רב כזה, שהיה בקי בכל הדרי התורה והיה יודע שיתא סדרי משנה בעל פה ובכל מקום גדול שמו, בהריפותו ובקיאיותו בש"ס ופוסקים, כאשר יעידון עליו הגאונים המסכימים על ספרו.

רבנו ר' אברהם אבלי הלוי עסק יומם וליל בתורה, ואם כי לא בין העשירים היה חלקו, בכל זאת לא מש מאהל של תורה ועסק בה מתוך צער ויסורים של אהבה. הגאון רבי אליהו שפירא⁽³⁾ היה אלוף נעוריו, כמו שכתב בהסכמה שנתן לו על ספרו מגן אברהם.

טרם מלאו לרבנו שלשים שנה, כבר חבר ספרו מגן אברהם. הספר הזה הנפלא, קראו המחבר בשם "נר ישראל", והוא פרוש מספיק על כל השלחן ערוך אורח חיים, אך בנו הרב ר' חיים הסיב שמו ל"מגן אברהם" בעת הדפסו אחר מות אביו בשנת תנ"ב (ראה למעלה בתולדות המו"ז).

⁽¹⁾ רבי חיים הלוי היה ת"ח ומנכבדי העיר גומבין. מתולדותיו לא נודע לנו הרבה, אך שכשנת תט"ו בימי הזעם נהרג על קדוש השם ע"י הקוזאקים. הי"ד.

⁽²⁾ רבי ישראל שפירא היה גאון גדול כחד מקמאי, בעהמ"ח ספר בית ישראל, חבור יקר על ש"ע יו"ד והיה בן הגאון מו"ה נתן שפירא אב"ד בעיר קראקא, בעהמח"ס מגלת עמיקות.

⁽³⁾ רבי אליהו שפירא היה ג"כ מהגאונים שבדור ההוא. הוא היה מהיושבים ראש בבי"ד בפראג ביחד עם גיסו הגאון ר' יעקב רישר, בעל חוק יעקב על ה"פ. ר' אליהו חבר ס' אליהו רבא על הלבוש או"ח וס' אליהו זוסא.

רבנו ר' אברהם אבלי חבר ספרו מגן אברהם על פי בקשת חבריו ישפצירו בו, למלאות חסרון פרוש על חלק השיע או"ח, יהיה אז חסר עדיין פרוש מספיק. ובשנת תל"א לקח עליו הסכמות מכל גדולי מדינת פולין שהפלינו בשבחו וכבר היתה ברעתו להרפיסו, וגם אחיו הרב הג' מו"ה יהודה הלוי גומבינר⁴ התאמץ לעשות רצון אחיו, להביא הספר הזה לרפוס. אולם לא בצע מעשהו ונמרפה לו השעה על דרכו.

והגאון מו"ה יוסף שמואל מקראקא⁵ ואח"כ אב"ד בפסד"מ, כותב בהסכמה על הש"ע, שנדרס עם הטו"ז והמגן אברהם, בלשון הזה: "הספר מגן אברהם הנה המחבר ההוא הייתי מכירו היטב, כי כל ימיו היה כל עסקיו רק בתורת ה' יומם ולילה ולמד לשם שמים ולא לשם יהורא להתפרנס במעשה ידיו וכונתו לא היתה לומר קבלו דעתי ולקבוע הלכה כדעתו וכסברתו, רק בדרך משא ומתן והמעייין יבחר... וראיתי כי דבריו בנינים על פי שכל זך ונקי, מחדש חרושים ולא כמעתיק ספר על ספר".

ובינתיים נתפרסם (בשנת תמ"א) ספר עולת התמיד ועולת השבת, שחבר הכ' מו"ה שמואל ב"ר יוסף⁶, הספר הזה נתקבל לרצון בעיני לומדי תורה, וכשראה המגן אברהם את הספר הזה, התחיל לברוק אחריו בכל הלכה והלכה ולהראות לתלמידיו ישבעל עולת התמיד לא דם בכל דבריו וביטל אותו מכל וכל, וכמעט בכל הלכה הוא אומר "ורלא כע"ת", מבלי להביא דבריו כלל ומבלי להכנס עמו בנכוחים כל עיקר, לפי שסמך על המעייין, כי ספר עולת התמיד היה אז מתפשט מאד והיה מצוי בידי כל התלמידים וכלם למדו ממנו, וכאמת עלתה בידי בעל מגן אברהם לנטל את בעל עולת התמיד ולרחות אותו לגמרי, עד שהספר הזה אבד לחלוטין מתוך הקהל ולא נדפס יותר.

ובזמן הזה חבר הגאון המקובל רבי דוד לירא⁷ חבור יקר על כל ש"ע או"ח, וכבר הסכימו עליו איזה מגאוני דורו, אולם לא עלתה בידו להרפיסו, כי כלם נדהו: מפני הספר מגן אברהם ורק הוא נתקבל באהבה בעיני לומדי תורה.

⁴ רבי יהודה הלוי גומבינר היה ת"ח גדול ומיקירי ונכבדי עיר קראקא וחתן הרב הגדול והחסיד מו"ה איזיק ר' מארדיש בקראקא.

⁵ רבי יוסף שמואל ר' חיים ר' ישעיה ס' היה יחיד בדורו בחריפותו ובקיאותו, בצדקתו ובענותנותו. טרם שנתקבל לאב"ד בפ"פ היה אחד מגדולי קראקא וישב על כסא הוראה שם ערך כ"ז שנים ואח"כ נתקבל לשבת על כסא הרבנות בפסד"מ ונפטר שם בשנת תס"ד והיה שם י"ד שנים. והגאון חיד"א כותב עליו מו"ה יוסף שמואל מקראקא ואב"ד בפ"פ הוא הגאון אשר הפליא לעשות בהנהגתו לתלמוד ורש"י ותנ"ס והרא"ש והרבה לזכות את הרבים להציב ציונים ומ"מ בש"ס ורמב"ם ובכל התלמוד עשר ידות ממה שהיה קודים. נדפסו באמשטרדם שנת או"ת לסוכה (שם הגדולים).

⁶ רבי שמואל ב"ר יוסף היה גאון וחריף, אחד מדייני קראקא, חתן הרב והראש מקראקא מו"ה חיים אורגלר. ר' שמואל היה אב בחכמה ורך בשנים והראה כחו בתורה בספריו היקרים.

⁷ רבי דוד ב"ר אריה ליב לירא היה גאון גדול ומקובל, תלמיד רבי ר' העשיל. בימי חרפו היה רב בכמה עירות בפולין ובלייטא ואח"כ נתקבל לאב"ד במגנצא ובסוף ימיו באמשטרדם. הוא חבר הרבה ספרים וגם ס' באר מים חיים על ש"ע או"ח, אך לא נדפסו. ומפני איזה סבה הוכרח לעזוב עיר אמשטרדם ונפטר באם הדרך בעיר לבוב ת"ן.

ב

הספר מגן אברהם נרסם, כאשר אמרנו, אחר מות המחבר ע"י בנו הרב מו"ה הי"ט גומבינר, על פי רשיונם והסכמתם של כל גאוני הזמן ההוא והרפים בתחלה ר' הסכמות, אשר בעל מגן אברהם לקח בעצמו אצל גאוני מדינת פולין בשנת תל"א. ואחריהם באו הסכמות מ"ז רבנים וגאוני שנתנו על שניהם יחד, על הטו"ז והמג"א בשנת תנ"ב. והמה נמנו וגמרו להדפיס שניהם יחד, זה לעומת זה, להורות מהם הלכה למעשה. וזה כמובן, הרים ערך המגן אברהם הרבה ועזר הרבה להתפשטותו. אחר שנרסם ביחד עם הטו"ז, שכבר היה מפורסם ונתקבלו ספריו שנרסמו בעולם. על שער הספר נרסם: ספר מגיני ארץ, והוא חבור נחמד על ש"ע מטור או"ח, אישר חכמו שני המאורות הגדולים כיום ובלילה מושלים, אשר שם האחד סי' ה' יקבנו מגן דוד היה הגאון המוסלא ברורו כמ"ה דוד ז"ל בעהמ"ח סי' טורי זהב, ושם השני מגן אברהם היה המאור הגדול מעוז ומגדל בישראל גדול ישמו כמ"ה אברהם סג"ל גומבינר ז"ל דיין מצוין בקרתא רבתא ק"ק קאליש יע"א ז"ע, ונרסם סה ק"ק דיהרנסורש בשנת תנ"ב לס"ק.

עד מהרה נתפשטו שני הגאוני האלה בכל קצוי ארץ, וכל חכמי הרור קיימו וקבלו את דברי שניהם להלכה ולמעשה. ובכל תפוצות ישראל עשו להם אגרות אגרות וקבעו להם שעורים ללמוד בהם הלכות ודינים.

המגן אברהם הוא פרוש עמוק וחרף מאד. לשונו קצר ועמוק. הוא יורד לתוך עומק דברי הגמרא והתו"ם וכל הראשונים ואגב אורחא הוא מפלסל בדבריהם ומישיב סתירותיהם. וכל זה בקצור רב ועומק נפלא, עד יקשה לעמוד על דבריו בהשקפה ראשונה בלי התבוננות יתרה. על פי רוב הוא סומך על המעיין או על בקיאות הלומדים ומדבר ברמזים דקים, מבלי להביא לשון הגמרא או הפוסק, שעליו מוסכים הדברים. בקיאותו כש"ם ובתו"ם מפליאה את העין והוא משולב בחריפות גדולה וכמעט עין וכבהירות עצומה, אבל אינו יוצא מגדר פרוש השלחן ערוך ואינו נכנס בסלפולים צדריים, שאינם נוגעים ביחס ישר אל פרוש הש"ע, אלא עד כמה שהדברים נוגעים לענין זה שהוא עומד עליו. אולם בכל חריפותו ובקיאותו אינו מרשה לעצמו לזוז מספק השלחן ערוך, זולת לעתים רחוקות מאד. ועל פי רוב הוא מזדיין בכלי נשק פלפולו, רק כדי לתרץ ולישב את דברי הש"ע, אפילו בדוחק רב; אבל לא כדי לחלוק עליו. ומרגלא בפומיה הלשון: "וניל לישב בדוחק" כך וכך, כאלו הוא מוישב עומד לישב.

כשהוא מבקש להגיה בש"ע, אף כי שנראה לו הסתירה מבוארת, הוא עושה זאת ברתת ופחד ומוסיף: "לולא דמסתפינא הייתי אומר שיש כאן טעות סופר". ביחוד הוא מרבה לחמור בדברי התו"ם ולישב את דבריהם ולהוציא מהם פסק הלכה. ונוטה תמיד לנהוג כפסקי התו"ם. ובאמת נסית שכלו ואופי מחקרו ודרך למודו בכלל. לדרך למוד בעלי התו"ם.

את הרמ"א הוא מכבד יותר מהבית יוסף. פסקי הלכות שלו חשובים בעיניו יותר מפסקי הב"י ומתאמץ בכל מקום לישב את דבריו ושלא לזוז מדעתו. ופעם

אחת הוא אומר על הרמ"א בטקום שמחליק עם הכ"י "אבל נראה לי דמשה אמת ותורתו אמת ודברי הרב"י תמוהין" (סימן ש"כ ס"ק מ'). במקום אחר הוא אומר "שאף על פי שהבית יוסף חזר בו מאיזה הלכה, מכל מקום מכיון שהרמ"א מביא דין זה להלכה, הדין עמו".

הישלחן ערוך הוא בעיני המגן אברהם הפוסק היותר מוסכם, שאין להרהר אחריו, ולשונו לרוב: "ואנו אין לנו אלא דברי הש"ע". בלשון הש"ע הוא מדקדק מאד ואף מלישונו הוא מדייק הרבה דינים. למשל, במקום שמישנה הבית יוסף מלישון הרמב"ם שמעתיכו לרוב, הוא מדייק מזה דין מיוחד, וכן הוא מדקדק בלשון הרמ"א מאד, ואף כשדעתו שלא כהוראות הש"ע, לא ימלאהו לבו לחלוק עליו ואומר "ומה אעשה כבר הורה זקני". לכל היותר הוא אומר על בעלי הש"ע, כשרואה סתירה לדבריהם, "וצריך עיון". בדרך כלל הוא מתאמץ לישב דברי הבית יוסף והרמ"א אפי' בדוחק גדול ולרוב פעמים הוא אומר: "מפני שכן נראה לי לדחוק לדעת רמ"א". מענין הדבר, שהב"י בתור מפרש הטור והב"י בתור בעל הש"ע, המה אצלו כשני מחברים שונים. הרי קארו בעל הש"ע, הוא בעיניו פסק הלכה גמור, שאין להרהר אחריו ומשתדל לתרצו ולישבו בכמה פנים, והרי קארו, הבית יוסף ומפריש הטור, הוא בעיניו מחבר בישאר מחברים ואינו נמנע מלבקרו ולנשות מדעתו ולפעמים הוא מדחה אותו בלישון דהיה, כמו "שלא כרהב"י" וכיוצא, ומזה יש לראות, עד כמה הספיק הש"ע ומפרשיו הטו"ז והמג"א, לרכוש להם שם בעלי סמכא בתור פוסקים, בעיני גדולי הדור, בראותם איך חרדו לתוך תוכם של הפוסקים הראשונים ועל כל מפת דיו ישבו שבעה נקיים, בכדי להוציא הלכה המחוררת.

לרב עמקותו של המגן אברהם, נצרך פרוש לפרשו, ונתחבר עליו פרוש מאת הגאון מ"ה שמואל קעלן⁸ בשם מחצית השקל, שמבאר אותו בכל סעיף וסעיף וממלא את חסרונו של המחבר, בהביאו בשלמות את לשון הגמרא והפוסקים, שעליהם בנה בעל המגן אברהם את יסודותיו (ממאמר על הש"ע מהר"ה טשערנאוויץ).

2

וגם הגאון מ"ה פנחס זעליג אויערבאך⁹ חבר ספר הלכה ברורה לפרש ולבאר דברי שניהם, הטו"ז והמג"א, ועל הרוב ג"כ להכריע ביניהם, במקומות שהם סותרים זה את זה, במה שנוגע להוראה להלכה ולמעשה. ועוד מחברים באו לפרש דבריהם ונדפסו ביחד עם הש"ע וספרי עצמם. ובספר תולדות אדם, להרב המגיד הר"י יחזקאל סיבל מווילנא, אשר בו כותב תולדות הגאון והצדיק רבי זלמן מוולאזין¹⁰, מביא

⁸ רבי שמואל הלוי קעלן היה גאון אמתי וצדיק נשגב, הרביץ תורה בעיר בוסקוביץ וישב שם בישיבה קרוב לששים שנה והעמיד הרבה תלמידים. הוא היה בן הגאון מ"ה נתן נטע הלוי מעיר קעלן. ספרו מחצית השקל על הש"ע או"ח וגם על איזה הלכות מש"ע יורה דעה, הוא חבור בפלא יקר הערך, והוא האיר עיני הלומדים בחברו פרוש על המגן אברהם וכאר כל תעלומה בטוב טעם ודעת ונתקבל באהבה ונדפס כבר פעמים מספר.

⁹ רבי פנחס זעליג אויערבאך היה גאון וחריף אב"ד בעיר פראנקפורט דמיין. הוא חבר ספרו הלכה ברורה לפרש דברי הטו"ז והמג"א ולהכריע ביניהם במקום שהם סותרים זה את זה.

המחבר בתוך הכריו דכרי רבי זלמן, יהיה רגיל לומר "גדול הוא המגן אברהם; בעיני כבוד האחרון הזה כאחד מן הראשונים".

ואלו המה ספריו יחבר רבנו מגן אברהם וישנדרפסו ע"י בן המחבר הרב ר' חיים גומבינר ע"י התן המחבר הגאון מ"ה משה יקותיאל קויפמאן ⁽¹⁾ אכר"ק קוטנא בעל המחבר ס' להם הפנים:

א. מגן אברהם, על ישיע אורח חיים. מפי המחבר נקרא הספר "נר ישראל", אך בנו ישינה ישמו על "מגן אברהם" בהסכמת גדולי הדור.

ב. זית רענן, פרוש על הילקוט ישמעוני ומחבר לו.

ג. ס' שמן ישון, עה"ת כסדר הפרשיות, נחמדים בחריפות ובמאות ולא נמצא

אך עד ס' חיי ישרה (דגסוי תס"ד).

ד. פרוש קצר על התוספתא מסדר נזיקין, נדפס ע"י נכדו עם חלק שני מספר

לחם הפנים על יו"ד (אמטמרדס תצ"כ) והוא מונה כהקדמתו מספרי זקנו.

ה. חבור על ישיע אבן העזר, עם שמות אנשים ונשים. וחתנו הרב בעל לחם

הפנים העתיק ממנו בחבורו חוקי דרך על האה"ע. ונרפסה תשובה אחת לדוגמא כסוף

ס' לחם הפנים חלק שני.

ו. קובץ חדושי דינים על ישר חלקי ישיע, יו"ד חו"ט ואה"ע, יו"ת כהלכה.

נדפסה בסוף פרושו לתוספתא דנזיקין.

ז. חדושים על מס' זכחים ומנחות, אך שלטנו בהם ידי זרים ולא יכלו להוציאם

לאור.

רבנו מגן אברהם היה כל עשיותיו ככל מישך היותו על האדמה, אך לחדש

חדושים דאורייתא ולא נשאר לו אף די פנאי לשום עניו על כתבי ידיו. ונגז כתב

כל ספריו בקצור ובחפזון. וככל זאת היה באר מים חיים אישר הדורות אחריו ישאבו

ממנה בשישון.

רבנו מגן אברהם היה גם פיטן וכתב קינה אחת ישמתחלת "ארץ ישראל היה

בה עשר קדושות", שחבר על קדושת ירושלים וארץ ישראל ואומרים אותה בתשעה

באב והיו אומרים אותה כנגון "יום אכפי" והיא בת צ"ב בתים וחתום בראישה "אברהם

ברבי חיים קדושי" והוא נדפסה בסוף ספר לחם הפנים. וכן בספרו של חתנו חכי חיים

נדפס ממנו יסיר לשבח התורה.

רבנו מגן אברהם לא האריך ימים. וכגודל גאון דורו, רבנו השיך, היה גם

גורלו, כי ישנותיו הגיעו אך לארבעים ושש ויגוע ויאסף אל עמיו בשנת תמ"ג,

לדאבון מישפחתו וכל מכיריו ומוקירי שמו, מרוב ענותנותו צוה לפני מותו, לכל

הרכות תוארים על מצבת קבורתו, אך המלות האלו: "פ"נ ר' אברהם אבלי הלוי

מחבר ס' מגן אברהם וזית רענן" תנצב"ה.

⁽¹⁾ רבי שלמה זלמן מוולאזין היה גאון גדול וצדיק מפורסם נודע בעולם, אחי הגאונים ר"ח

מוולאזין ור' שמחה, ופרשת גדולת ר' זלמן כתובים בס' תולדות אדם מר' פיבל הגי"ל.

⁽¹¹⁾ רבי משה יקותיאל קויפמאן היה גאון מפורסם אב"ד בעיר קוטנא, חבר ס' לחם הפנים על קצת ש"ע יו"ד ונדפס מהדורא בתרא מלחם הפנים בס' קטן עם קצת ס' התוספתא מחותנו בעל מג"א.